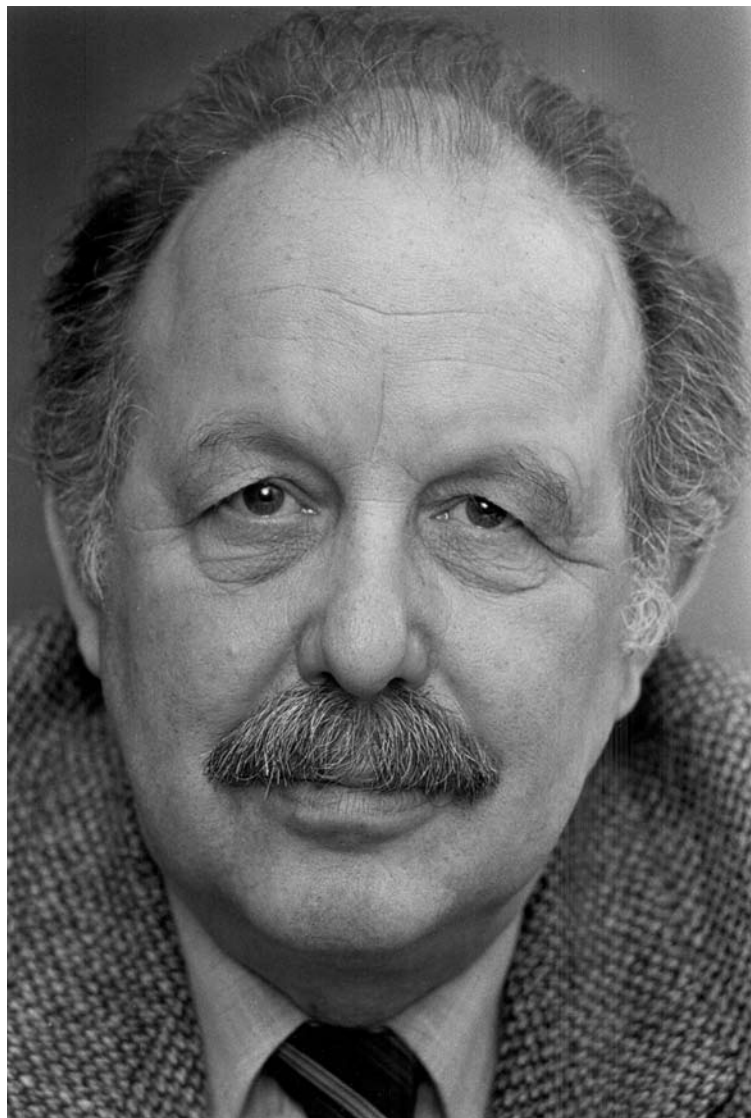

Hans Daudt

12 januari 1925 – 18 oktober 2008

Voor velen was de weg naar de wetenschap gemakkelijker dan voor Hans Daudt. Weinigen hebben ook zo tergende moeilijkheden ondervonden als hij moest ervaren in zijn onverzettelijke verdediging van de academische vrijheid en normen.

Hans (formeel Harry) Daudt groeide op in een klein gezin, vroeg door zijn vader verlaten en enig kind na de dood van zijn ruim één jaar oudere zusje. Na 1945 zou Daudt jaren lang zijn moeder onderhouden. Hij was – met een intermezzo als bureauredacteur van de Eerste Nederlandse Systematische Encyclopedie (ENSIE) – tot tweemaal toe werkzaam als journalist bij *Het Vrije Volk*. Eerst als sportverslaggever en later, nadat hij een MO-Acte Economie had behaald, als lid van de economische redactie. Deze stond onder leiding van de latere wethouder en burgemeester van Amsterdam Wim Polak, die getrouwd was met een buurmeisje uit Daudts jonge jaren. Met hen en hun gezin bleef hij een leven lang verbonden, te belangrijker waar van het eigen gezin weinig over was.

Al was hij de eerste zes jaar fulltime werkzaam, toch wist hij door een ijzere discipline in acht jaar het doctoraal examen te behalen in Sectie A van de Zevende Faculteit, ook wel PSF (Politiek-Sociale Faculteit) genoemd. Dat was uitzonderlijk in deze in 1947 nieuw ingestelde studierichting, waarin van de eerste cohorten van studenten slechts negen procent met een gemiddelde studieduur van negen jaar de eindstreep haalde.

Perswetenschap en de media

In 1954 werd hij assistent van de hoogleraar in de perswetenschap en massapsychologie Kurt Baschwitz, kort nadat hij op aandrang van zijn vrouw Lida Bant had besloten terwille van zijn doctoraalstudie zijn baan bij Het Vrije Volk neer te leggen. Onder meer als organisator van de eerste formele journalistencursus in Nederland, bleef hij werkzaam aan het Persinstituut tot zijn benoeming als hoogleraar in de wetenschap der politiek in 1963. Zijn publicatielijst vermeldt studies over *Perswetenschap, massapsychologie en theorie der massacommunicatie* en een rapport over *Het gerepatrieerden-vraagstuk in de Nederlandse pers* (beide geschreven met M. Brouwer, 1956), een analyse van de Nederlandse pers ten tijde van de Hongaarse Crisis in 1956, bijdragen over opinieonderzoek en later een boek (met B.A. Sijes) over de ophef die ontstond na de tv-uitzending *Beeldreligie* in het satirisch programma *Zo is het...* (1966).

Gretig lezer van alle denkbare media.

Niemand was een gretiger lezer van kranten en periodieken dan Daudt. Niet zelden kon men hem op woensdagmorgen aantreffen bij de Athenaeum Boekhandel, begerig wachtend tot de nieuwste weekbladen werden aangeleverd. Met de wereld van de media bleef hij ook als hoogleraar hecht verbonden: lang als curator van het Persinstituut, als voorzitter van de programmaraad van de Wereldomroep, als lid van het Curatorium en spoedig als voorzitter van het bestuur van de Stichting Het Parool (de voornaamste aandeelhouder van de Perscombinatie).

Op het Persinstituut beschikte hij over een onder bekwame leiding opgebouwde bibliotheek met tal van moderne werken over de ontwikkelingen, vooral in de Verenigde Staten, van de communicatiewetenschappen in de ruimste zin van het woord. Op basis daarvan schreef hij zijn eerste belangrijke artikel over een typisch politicologisch onderwerp: een uitvoerig overzicht over onderzoek naar politiek gedrag, verschenen in het nog altijd rijke deel I *Politiek* van het *Repertorium van de Sociale Wetenschappen* (1958). Hij promoveerde in 1961 op een proefschrift over de zwevende kiezer getiteld *Floating Voters and the Floating Vote. A Political Analysis of American and English Election Studies*. Het onderwerp was hem gesuggereerd door zijn promotor, de eerste Amsterdamse hoogleraar in de Wetenschap der Politiek J. Barents. Deze stierf aan een ernstige diabetes, enige dagen voordat Daudt

zijn proefschrift kon verdedigen. Het cum laude stond al vast.

Ook na zijn proefschrift zou Daudt blijven publiceren over wisselende kiezers en andere aspecten van kiezersonderzoek. Niet zijn minste bijdrage daartoe was het gezamenlijk met de kleine groep van hoogleraren in de politicologie aan andere universiteiten genomen initiatief – aangedragen door zijn jonge collega R.J. Mokken – om te komen tot het Nationaal Kiezersonderzoek. Sinds 1971 is dat ten bate van alle Nederlandse onderzoekers bij alle Tweede Kamerverkiezingen herhaald, met toenemende waarde ook voor internationaal-vergelijkend en longitudinaal onderzoek.

Een politicoloog op de leerstoel wetenschap der politiek

In de benoemingscommissie voor de na Barents' dood vacante de leerstoel wetenschap der politiek is gedacht aan bekende namen als L. de Jong en J.M. den Uyl. De commissie besloot echter voorrang te geven aan een kandidaat die zelf geschoold was als politicoloog. Daudt, bij uitstek gericht op ontwikkelingen in de moderne politieke wetenschap, en door zijn leeslust kenner bij uitstek van de Nederlandse politieke verhoudingen, voldeed ten volle aan die eis. Toen hij voor de leerstoel gepolst werd vroeg hij zijn benoeming enige maanden uit te stellen om zich beter op het nieuwe hoogleraarschap voor te bereiden. Vrijwel direct na zijn aantreden hield hij op 17 juni 1963 zijn oratie. Onder de eenvoudige titel *Enige recente ontwikkelingen in de wetenschap der politiek* onderwierp hij daarin de verschillende benaderingen binnen de internationale politieke wetenschap aan een evenwichtige analyse.

In later jaren zou hij meerdere studies publiceren over de politieke wetenschap als vak onder kenmerkende titels als *Kritische theorie, kritiek op de politicologie en politicologische kritiek* (1972) en *Politicologie en politieke praktijk* (1976). Bekend is het citaat uit 1982 in zijn door de minister van Onderwijs en Wetenschappen gevraagd advies, waarin hij sceptisch over groot-schalige plannen en holle zwaartepunten in 1982 antwoordde: 'Wanneer men een politicologisch onderzoek wil doen, dan heeft men in negen van de tien gevallen voldoende aan de volgende hulpmiddelen: belangstelling, energie, tijd, een studeerkamer, een telefoon voor eventuele contacten met anderen die met verwante problemen bezig zijn, en toegang tot goede documentatie en een goede bibliotheek.'

Vrijwel direct na zijn aantreden zette Daudt zich, geholpen door de snelle universitaire expansie in die dagen, aan de uitbouw van de Amsterdamse politieke wetenschap. Hij zette door dat er een apart lectoraat kwam voor de geschiedenis van de politieke theorieën. Twee nieuwe lectoraten volgden, voor de leer der internationale betrekkingen en methoden van politicologisch

onderzoek, bezet door internationaal georiënteerde jongeren die spoedig tot ordinarii zouden worden benoemd. Binnen enkele jaren leek het een en al groei en bloei in de Amsterdamse politicologie: bewuste professionalisering, toenemende internationale contacten, spreiding van leerstoelen, een snelle groei van de wetenschappelijke staf.

Het zou anders lopen. Daudt werd het middelpunt van processen van universitaire ontaarding zonder weerga. Daarin speelden tal van factoren mee: een vrijwel onbeheersbare groei van de studentenpopulatie; de landelijke eis te komen tot verkorting van de studieduur; bestuurlijke hervormingen die alle ruimte gaven aan belangenstrijd tussen en binnen de universitaire geledingen; zwakke en opportunistische bestuurders. Maar bovenal politieke agitatie door aanstormende studenten met alle denkbare middelen: gerichte verstoring van colleges, bezettingen van universitaire gebouwen, ultimatieve eisen aan de inhoud van de studie en examenverplichtingen, manipulatie van en in besturende organen, politiek-gemerkte benoemingen en zo meer. Blootgesteld aan gerichte provocaties zag Daudt zich vroeg in 1970 gedwongen zijn hoorcolleges te staken. Hij speelde, aldus een beroemd pamflet van de oud-sportverslaggever die hij was, voortaan 'geen uitwedstrijden' meer.

Politicologie als hoofdvak in geding

In 1967 kwam een nieuw Academisch Statuut tot stand, dat onder meer een verkorting van de studieduur tot doel had. Het doctoraalexamen diende voortaan te bestaan uit één hoofdvak, in casu: politicologie, en twee bijvakken. Stafleden van andere vakgebieden en studenten claimden vervolgens dat ook studieverrichtingen in andere vakken en in allerhande projectgroepen naar eigen snit tot het hoofdvak behoorden. Dat werd 'de brede politicologie' genoemd. Daudt en het grootste deel van zijn medewerkers weigerden een dergelijke minimalisering en verwatering van het hoofdvak voor hun verantwoordelijkheid te nemen.

Het kwam tot een onwettige samenstelling van een nieuwe subfaculteitsraad. Een radicale meerderheid van studenten gesteund door een minderheid van de stafleden daarin besloot in december 1972, tegen de wil van de meerderheid van de wetenschappelijke staf, tot instelling van interdisciplinaire vakgroepen. Elke vakgroep werd geacht de verantwoordelijkheid te dragen voor een afstudeerrichting in het hoofdvak, wat ook de onderwerpen en de kwaliteit daarvan mochten zijn. Waar het hun niet langer mogelijk werd gemaakt hun verantwoordelijkheid krachtens hun aanstelling en naar professionele vereisten te dragen, besloten Daudt en de meerderheid van zijn stafleden na jaren van strijd en agitatie hun onderwijswerkzaamheden te staken. Het kwam hun op een dienstbevel van het College van Bestuur te staan.

Daudt en zijn vijf medewerkers op 16 februari 1973 op weg naar de ambtenarenrechter. Van links naar rechts: B.J.S. Hoetjes, P.B. Lehning, H. Daudt, J. de Lange, L.M.A. Masset en U. Rosenthal. (Foto Bert Verhoeff)

De jaren durende affaires en de gevolgen

De ontwikkelingen nadien zijn te ingewikkeld om in het kader van een beknopt levensbericht van Daudt afdoende te verhalen.¹ De strijd speelde zich af in steeds meer gremia. De subfaculteit, de faculteit, de universiteitsraad, het College van Bestuur, de ambtenarenrechter (die in twee termijnen het dienstbevel aan Daudt wegens strijd met de algemene beginselen van behoorlijk bestuur vernietigde), de Academische Raad in diverse geledingen, plaatselijke en landelijke adviescommissies van advies. Totdat de schrijd ten slotte belandde bij Ger Klein, staatssecretaris voor het wetenschappelijk onderwijs in het kabinet-Den Uyl, en bij de Tweede Kamer. Klein meende de zaak in eigen richting te kunnen oplossen door de leeropdrachten van Daudt en anderen te wijzigen en een plaats voor een alternatieve hoogleraar naast Daudt te creëren ter dekking van de Amsterdamse ontwikkelingen. Een meerderheid van de Tweede Kamer dwong hem op straffe van een motie van wantrouwen op het laatste moment van dergelijke maatregelen af te zien.

¹ Zie voor een overzicht H. Daalder, 'Over standvastigheid en lafhartigheid in de academie. Een geschiedenis van de "zaak-Daudt"' in: H. Daudt, *Echte Politicologie. Opstellen over politicologie, democratie en de Nederlandse politiek* (Amsterdam 1995) blz.40-86.

In deze lange strijd kwamen Daudts karaktereigenschappen duidelijk naar voren. Ongetwijfeld zijn vasthoudendheid, die te gemakkelijk stijfkoppigheid is genoemd: was hij niet akkoord gegaan met een pluralistische, zij het ook stevige literatuurlijst; zijn loyaliteit aan zijn medewerkers; zijn verantwoordelijkheid jegens het vakgebied waarvoor hij benoemd was. Een verantwoordelijkheidsgevoel dat hij ook toonde tegenover zijn antagonisten.

Vaak wordt als tegenbewijs de casus-De Swaan aangevoerd. Daarbij wordt meestal niet verteld dat A. de Swaan, kort terug uit Yale, het Mekka van de Amerikaanse politieke wetenschap in die jaren, een sterk diskwalificerend artikel in *Propria Cures* van 24 januari 1970 had geschreven onder de titel *Kleine politicologie van de kleine politicologie*. Daarin stelde hij: ‘In de drie en twintig jaar van zijn bestaan heeft de Amsterdamse politicologische studierichting niet één bijdrage geleverd aan het politieke denken in dit land. Sterker nog, de politicologische subfaculteit heeft begaafde en bewogen jonge mensen met zachte hand weggetrosgeld van het politieke leven en ze hun oorspronkelijke inzet ontftuseld.’ Waarna hij de contesterende studenten rugsteun gaf door te verklaren dat ‘geen eensgezindheid over het studieprogramma vereist is. Vooralsnog kan als leidraad voor de opleiding alleen dienen wat de betrokkene zelf weten wil over zijn eigen plaats in de maatschappij. Daarom kunnen de studenten inderdaad zelf het best hun onderwijs inrichten.’ Daudt verklaarde vervolgens dat hij niet inzag waarom hij zijn tijd verder moest besteden aan De Swaans promotiebegeleiding voor een proefschrift over overwegend mathematische coalitietheorieën dat geheel viel onder diens gesmade categorie ‘kleine politicologie.’ Die stap werd en wordt Daudt nog altijd kwalijk genomen. Zelden wordt daarbij gemeld dat Daudt zich direct verzekerde van een team van drie mensen die als promotor, copromotor en coreferent als alternatieve begeleiders konden optreden. Als lid van de promotiecommissie zou Daudt drie jaar later van harte het cum laude steunen dat De Swaan met zijn abstracte proefschrift volledig verdiende. Het was niet het enige voorbeeld van de wijze waarop Daudt later zijn vroegere tegenstanders zou begroeten en waarderen, al was dat gezien hun optreden in het verleden opmerkelijk.

Er is meer te zeggen over Daudts optreden in die tijd. Hij profiteerde van zijn verbale begaafdheid. Zo vergeleek hij in het al aangehaalde pamflet waarin hij had aangekondigd geen uitwedstrijden meer te spelen beginnende studenten met ‘een leerling-timmerman [die] eerst hamer, zaag, beitel, nijptang, schaaf en schroevendraaier moet leren hanteren alvorens hij in een “projectgroep” meubilair gaat vervaardigen.’ Hij hekelde zijn ‘revolutionaire’ tegenstanders als ‘destructieve utopisten’ en hoonde collegae die ‘op rubberen

benen door de arena tolden.’ Toen na het dienstbevel de conflicten ernstige juridische vormen begonnen aan te nemen, riep hij de hulp in van ‘de advocaat van onderdrukte groepen’ Max Rood. Hij confronteerde staatssecretaris Klein, die poneerde dat hij zo langzamerhand meer wist over de politicologie dan de politicologen, met de wedervraag of deze oud-hoogleraar in de elektrotechniek wellicht meende dat men in zijn vak ingenieur kon worden door alleen ‘de geschiedenis van de waskaars’ te bestuderen.

Trouw aan Amsterdam en de leerstoel

In dit alles behield Daudt zijn optimisme met typerende uitspraken als ‘geweldig, moet je horen wat er nu weer gebeurd is.’ Hij volhardde met opvallende strijd lust. Waarbij men wel moet bedenken dat zijn vrouw Lida, net als vele andere vrouwen in die tijd van universitaire troebelen, hem konden steunen, maar verder machteloos moest toezien.

Daudt zag zich in de vele gevoerde procedures als regel in het gelijk gesteld. Het belette niet dat hij in de faculteit in een geïsoleerde positie raakte. Vele meespelers in de conflicten, voor- en tegenstanders, vertrokken: naar andere studierichtingen of faculteiten in Amsterdam of andere universiteiten. Anderen kwamen buiten de universiteit terecht, bij de overheid, het bedrijfsleven, of in adviesfuncties. Slechts weinigen bleven om de berooide en versnipperde subfaculteit weer op te bouwen.

Onder hen was Daudt die vasthield aan het hoogleraarschap waarvoor hij benoemd was. Aanbiedingen van elders sloeg hij af. Toen Leiden hem vroeg een naaste collega tijdelijk te vervangen, was hij daartoe alleen bereid op basis van een detachering voor halve werktijd. Zijn collega, de ex-hoofdredacteur van de *NRC*, M. Rooij vroeg hem wat zijn ervaringen in Leiden waren vergeleken met die in Amsterdam. Daudts antwoord was kort en krachtig: ‘Om in jouw woorden te spreken, het is alsof ik de halve week op de redactie van de *NRC* werk en de andere helft op de redactie van de *Waarheid*.’ Hij deed nuttig werk in Leiden, onder meer bij de ontwikkeling van een vak staatkunde binnen de juridische faculteit als een samenwerkingsverband van staatsrechtsgeleerden en politicologen.

Mettertijd wisten nieuwe generaties studenten in Amsterdam hem weer in toenemende mate te vinden als leermeester of promotor. Velen getuigden na zijn dood van hun waardering voor de niet gemakkelijke, maar grondig-wetenschappelijke opleiding die zij bij hem vervolgens hadden genoten. Toen eerder bekenden niet de minste contestantten een gevoel van schaamte, en boden hem alsnog hun verontschuldiging aan.

Democratietheorie en de Nederlandse politiek

In 1990 moest Daudt door leeftijd en wettelijke bepalingen zijn ambt als hoogleraar neerleggen. Hij wenste geen publiek afscheid, noch ook overwoog hij een afscheidscollege te geven. Aan krokodillentranen had hij geen behoefte, zo zei hij. Bij zijn zestigste verjaardag had een aantal van zijn collega's buiten Amsterdam een aan hem en zijn werk gewijd nummer van het vaktijdschrift *Acta Politica* samengesteld. Nadat hij, na de onverwachte dood van zijn echtgenote, het voorzitterschap van de Stichting Het Parool in 1994 had neergelegd, besloot het bestuur tot uitgave van een boek dat op Daudts voorstel de titel *Echte Politicologie* kreeg, met als ondertitel *Opstellen over politicologie, democratie en de Nederlandse politiek*. Het bevat naast een literatuuroverzicht een keur van Daudts vaak tijdloze publicaties, voorafgegaan onder meer door een fraaie persoonsschets van de auteur door J.Th.J. van den Berg.

Dit boek biedt een goed overzicht van zijn vooral op een breder publiek gericht wetenschappelijk werk. Naast de al genoemde publicaties op het terrein van de massamedia en het vakgebied van de politicologie hield Daudt zich een leven lang bezig met wat in de Amerikaanse literatuur wordt aangeduid als 'democratic theory.' Daarnaast schreef hij pregnante beschouwingen over de Nederlandse politieke verhoudingen.

Als lezer van W.A. Bongers *Problemen der Democratie* (1934; 1936), als vertaler (kort voordat hij zijn hoogleraarschap aanvaardde) van Schumpeters *Capitalism, Socialism and Democracy* (1943; 1963) en als kenner van het werk van de vooraanstaande theoreticus Robert A. Dahl, gaf Daudt zich gedegen rekenschap van de onvermijdelijkheid van het regeren door elites. Maar tegelijk bleef hij zich ten volle bewust van het belang van de 'demos', die hem een 'democratic elitism' als norm deed nuanceren en verwerpen. Niet toevallig luidde de laatste stelling van zijn proefschrift uit 1961: 'Ter voorkoming van maatschappelijke bijziendheid zou het aanbeveling verdienen als leidinggevende personen zich minstens eenmaal per week, per fiets, bus, tram of trein (2^e klasse) naar hun werk zouden begeven. In dit verband valt o.a. te denken aan ministers, staatssecretarissen, burgemeesters en wethouders van grote gemeenten, directeuren van grote bedrijven, hoofdredacteuren, hoofd- en opperofficieren, bestuurders van werkgevers- en werknemersorganisaties.' In een andere stelling bij dezelfde gelegenheid sprak hij van een 'permanente kloof tussen afzonderlijke partij- en verkiezingsprogramma's enerzijds en regeringsdaden anderzijds' die kon leiden tot 'politieke ongeïnteresseerdheid bij de kiezers' terwijl 'de binding van het kabinet aan een compromis-programma ...verzwakking van de openbaarheid van de politiek' tot gevolg had.

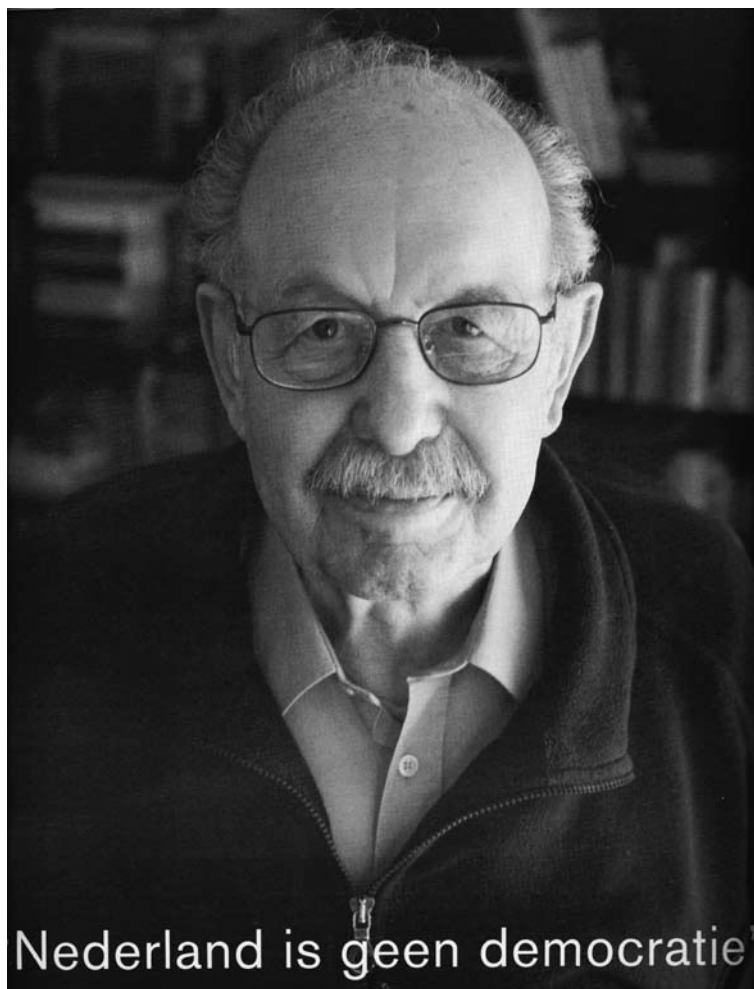

Foto geplaatst bij een interview met Daubt door *Folia Civitatis*, 1 maart 2002.

Hij werd in de jaren zestig direct betrokken bij onderzoek naar mogelijkheden voor politieke vernieuwing, zoals die werd bepleit in voorstellen tot invoering van de gekozen premier (of, tweede keus, een gekozen formateur) enerzijds, het vormen van stembusakkoorden door partijen die zich aan de kiezers presenteerden als alternatieve regeringscoalities anderzijds. Hij was lid van zowel de pvdA-Commissie die het rapport *Een stem die telt* (1967) uitbracht, als van de Staatscommissie-Cals/Donner inzake de Grondwet en de

Kieswet (1967-1971). Samen met een Amerikaanse collega toonde hij in een van zijn Engelstalige publicaties met mathematische precisie de ‘duivelse schoonheid’ aan (een geliefde term!) van de Ostrogorsky paradox. Deze liet zien dat als iedere kiezer de partij kiest waarmee hij of zij het in een meerderheid van punten eens is, het niettemin mogelijk is dat een meerderheid van de kiezers het oneens is met alle punten van de partij die de meerderheid behaalt.

Daudt was een verklaard voorstander van referenda. Hij werd laat in zijn leven ook een actief organisator van de referendumbeweging die zich keerde tegen het voorstel voor een Amsterdamse stadsprovincie. Hij sprak begin 2002 vol overtuiging uit dat Nederland ‘mogelijk een oord van vrijheid en zeker een rechtstaat (was), maar .. allermindst een democratie.’ In al zijn werk is de spanning tussen representatieve en directe democratie voelbaar.

Kritisch tot het einde

Een andere theorie waaraan de naam van Daudt blijvend verbonden is, is zijn these dat het ooit zo sterke blok van de confessionele partijen in Nederland ook na 1939 alleen in uiterste noodzaak (zij het numeriek of in perioden van ernstige crisis) zal regeren met de sociaal-democraten, maar voor het overige steeds aan een coalitie met niet-linkse partijen de voorkeur geeft. Hij hield processen van verrechtiging in alle partijen en begroette de opkomst van Fortuyn als een welkome ‘zweeps slag voor de bestaande partijen’, al zou hij zelf niet op hem stemmen.

Hoe controversieel zijn beschouwingen ook waren, men moet die grondig lezen om het belang ervan naar waarde te schatten. Dat geldt temeer voor Daudts beschouwingen over andere grote maatschappelijke problemen: socialistische theorieën, de betekenis van legitimiteit en legitimatie (1975), de toekomst van de verzorgingsstaat (1978; 1979). Bij al zijn kritische uitingen over politieke aangelegenheden, bleef Daudt bij uitstek een ambachtsman en een pionier in wat zijn leeropdracht was ‘de wetenschap van de politiek’, een term die in wezen nog altijd de voorkeur verdient boven de ingeslopen maar internationaal weinig courante benaming ‘politicologie’.

Er is reden Hans Daudt juist in de KNAW te herdenken. Hij werd in 1979 op voordracht van een breed gamma aan leden als eerste in zijn vakgebied voorgedragen voor het lidmaatschap van de Akademie. Hij was een trouw en gewaardeerd bezoeker van onze vergaderingen. Binnen de Akademie heeft hij tal van functies bekleed, in het bijzonder als lid en voorzitter van 1984 tot eind 1989 van de Sociaal-Wetenschappelijke Raad, en als lid van een menigte aan ad hoc commissies. Reeds lang rustend lid gaf hij nog in 2002 met enthousiasme leiding aan een selecte groep jongeren in het vijfde Hendrik Muller Seminar. De titel daarvan symboliseert zijn leven: *Democratie onder vuur*.

Met dank aan J.Th.J. van den Berg, schrijver van een uitvoerige persoonschets van Daudt in het boek *Echte Politicologie* (Amsterdam 1995). Zie voorts *Democratie, politiek gedrag en machtsverhoudingen in Nederland. Enige thema's uit het politicologisch werk van H. Daudt*, Themanummer van *Acta Politica* (1986, nr. 3).